

Comparison and Sanad Research of Shiite and Sunni Future and Events Reports, Based on Identifying “Nafs-e Zakīyah”

Seyed Morteza MirSeradji¹

Ahmad MoradKhani²

Ali-Asghar Tajari³

DOI: 10.22051/TQH.2021.33283.2988

Received: 27/09/2020

Accepted: 19/12/2020

Abstract

In some future (*malāhim*) and events (*fitan*) reports of Shiite and Sunni hadith sources, a “human sign” is mentioned that shortly after his death, the “global uprising” of Imam Mahdi (AS) will begin by Ka'ba. This character is known as “Nafs-e Zakīyah” in Shiite and Sunni hadith texts. In the present study, the identification of “Nafs-e Zakīyah” and the issue of his “murder” in the position of “a sign” coinciding with the uprising of Imam Mahdi (AS) in the “twelve sections” among the news of *malāhim* and *fitan* of “Shiite and Sunni” are “compared” and “assessed” accurately. It is concluded that the extent of “adaptation” as well as the “number” of these reports are in special attention of both Shiite and Sunni hadith scholars who recorded them in their early sources. Analyzing sanads of news and the chain of narrators concluded in detecting the “weak,” “fabricator,” “unknown” or “strange” narrators. It then concluded to rejecting the sanads in terms of their validity and authority in many related propositions. On the other, some reports were quoted as “*mawqūf*,” “*mursal*,” or “*bilā isnād*,” which adds to the realization of this “lack of authority and evidence.” In the meantime, a number of narrations in the form of “singles” (*wāhid*) and some others in the form of “oppositions” (*mu'ārid*), have caused more “complexity” in the accurate understanding and “certainty” of this “Mahdavi sign.” Finally, and as a result of the research, it was generally stated that in addition to the weaknesses of sanads, the “indication” of the various news dimensions of this “sign” in each section, has fundamental shortcomings in terms of issuance, and its most news statements did not seem convincing and definitive.

Keywords: *Malāhim (Future) and Fitān (Events) Reports, Imam Mahdi (AS) 's Uprising, Uprising's Signs, Nafs-e Zakīyah.*

¹. PhD Candidate of Qur'an and Hadith Sciences, Qom Islamic Azad University, Iran.

mirseradji_stu@qom-iau.ac.ir

². Associate professor, Department of Islamic Jurisprudence and Law, Qom Islamic Azad University, Iran. (The Corresponding Author) ah_moradkhani@qom-iau.ac.ir

³. Assistant Professor, Department of Qur'an and Hadith Sciences, Qom Islamic Azad University, Iran. a.tajari@hotmail.com

فصلنامه علمی «تحقیقات علوم قرآن و حدیث» دانشگاه الزهراء (ع.ا.س.)

سال هجدهم، شماره ۳، پاییز ۱۴۰۰، پیاپی ۵۱

مقاله علمی - پژوهشی، صص ۱۴۳-۱۷۹

هم‌سنجی و سند‌پژوهی اخبار ملاحم و فتن فریقین

با محوریت تشخیص «نفس زکیه»

سید مرتضی میرسراجی^۱

احمد مرادخانی^۲

علی اصغر تجری^۳

DOI:10.22051/TQH.2021.33283.2988

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۷/۰۶

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۹/۲۹

چکیده

در برخی از اخبار «ملاحم و فتن» در آثار و مراجع روایی شیعه و سنی، از «نشانه‌ای انسانی» یاد شده که با فاصله زمانی اندکی از کشته شدن وی، «قیام جهانی»، امام مهدی (عج) از کنار «کعبه» آغاز می‌شود. این شخصیت در زبان روایات شیعه و همچنین اهل سنت، با عنوان «نفس زکیه» شناخته شده است. در پژوهش حاضر تشخیص «نفس زکیه» و مسئله «قتل» وی در جایگاه «نشانه» مقارن با قیام امام

^۱ دانشجوی دکتری علوم قرآن و حدیث، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران.

mirseradji_stu@qom-iau.ac.ir

^۲ دانشیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران. (نویسنده مسئول)

ah_moradkhani@qom-iau.ac.ir

^۳ استادیار گروه علوم قرآن و حدیث، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران.

* این مقاله مستخرج از رساله دکتری است.

مهدی (عج) در «دوازده بخش» از میان اخبار ملاحم و فتن «فریقین» مورد «هم‌سنجی» و «محاسبه» دقیق قرار گرفت که این بحث و فحص بیانگر میزان «تطبیق» و «همچنین» «شمار» ورود این اخبار و توجه ویژه محدثان هر دو فرقه بزرگ اسلامی به ضبط آن‌ها در مصادر و مراجع متقدم ایشان بود. در بادی امر در تحلیل طرق اخبار و زنجیره روایان، روات «ضعیف»، «واضع»، «مجهول» یا «مهمل» از خلال مدارک به دست آمد که اسناد را از حیث اعتبار و حجیت در بسیاری از گزاره‌های وابسته به آن ساقط می‌نمود و از سوی دیگر برخی اخبار، «موقوف»، «مرسل» یا «بلا اسناد» نقل شده بود که بر تحقق این «عدم حجیت» و نارسایی مدرکی می‌افزود. در این میان، شماری از روایات به شکل «منفرد» و برخی دیگر به صورت «معارض»، سبب «پیچیدگی» هر چه بیشتر در فهم دقیق و «اتقان و اطمینان صدور» این «نشانه مهدوی» شده بود. در نهایت امر و در برآیند پژوهش، این مسئله به صورت کلی تصریح و منتج شد که علاوه بر ضعف‌های سندی، «دلالت» ابعاد گوناگون خبری این «علامت» نیز در هر بخش، دارای نارسایی‌هایی بنیادین از نظر ورود و صدور بوده و اکثر گزاره‌های خبری متوقف به آن، جزم آور و قطعی به نظر نرسیده است.

واژه‌های کلیدی:

اخبار ملاحم و فتن، قیام امام مهدی (عج)، نشانه‌های قیام، نفس زکیه.

مقدمه و طرح مسئله

حدیث دومین منبع و سند دین و میراث ماندگار معصومان(ع) است که در کنار قرآن در شناختن و شناساندن و بالندگی اسلام نقشی انکارناپذیر دارد (بهار زاده، ۱۳۸۳، ص ۸۰). مطابق با اخبار و روایات «ملاحم و فتن» (پیشگویی حوادث و فتنه‌ها) در منابع و مراجع متقدم «فریقین»، «تشخص» و مبحث «قتل نفس زکیه» (کشته شدن انسان بی گناه یا انسان پاک) در جایگاه «علامت» و «نشانه» مقارن با قیام امام مهدی (عج)، با احتساب «حتمی بودن» در برخی اخبار «شیعه» و همچنین «وابستگی مستقیم» در بعضی روایات «اهل سنت» با نهضت جهانی امام مهدی (عج)، مرتبه ممتاز و برگزیده آن را در میان احادیث دو فرقه بزرگ اسلامی نشان می‌دهد.

علاوه بر اهمیت جایگاه «نفس زکیه» در اخبار اسلامی، برخی «جریان‌های تطبیق ساز» معاصر که به حسب پاره‌ای ظواهر بدوی، هر نوع نشانه شخصیتی مرتبط با ظهور و قیام امام مهدی (عج) را بر اشخاص گوناگون سیاسی یا معنوی حمل می‌نمایند، دلیل و عامل برانگیزنده دیگری در زمینه پرداختن علمی و اصولی با ابزارهای مجاز در «علوم حدیث» با محوریت این «علامت» در ساختار بررسی‌های دقیق و چندجانبه، جهت بهره‌مندی اندیشوران عرصه «مهدی‌پژوهی» و همچنین دفع و رفع انحرافات و تطبیقات ناصواب در این پژوهش شده است به‌خصوص آن که مسئله نفس زکیه در مقام نشانه‌ای مهدوی در ساختار و شاکله خبری خود، پیچیدگی و پوشیدگی‌های فراوانی دارد و با این مختصات، مصنفان مهدوی نیز عمدتاً به هر دلیلی در بیان نشانه‌های مقارن قیام امام مهدی (عج)، به مسئله «قتل نفس زکیه» به شکل «ضمنی» و گاهی تنها در حد گزاره‌هایی موجز و گذرا و بدون بررسی و فحص ابعاد مختلف آن اهتمام داشته‌اند و نسبت به اهمیت و بایستگی آن در بین روایات شیعه و سنی با متدی علمی و موşkافانه به تحلیل متنی و سندی و همچنین «محاسبه» اخبار وابسته و نیز «هم‌سنجی» منابع فریقین در آثار و تألیفات خود نپرداخته‌اند.

برای نمونه، «نهادندی» (۱۳۶۹ق) در کتاب سترگ و مفصل خویش که مختص امام مهدی (عج) به انجام رسانده و در چندین مجلد به طبع رسیده، تنها در دو خط به مسئله «نفس زکیه» پرداخته و در آن جا چنین نگاشته است:

«یکی از علایم ظهور، کشته شدن پسری از آل محمد (ص) میان
«رکن» و «مقام» است که نام او «محمد بن حسن»، «نفس زکیه» است
و در خبر دیگر، فاصله میان قتل او و ظهور حضرت بقیه‌الله (عج)،
پانزده روز است» (نهادندی، ۱۳۸۶، ج ۷، ص ۲۲۵).

صدر (۱۴۱۹ق) از دیگر مهدی‌پژوهان معاصر در کتاب خود و در آغاز بحث «قتل نفس زکیه» نوشته است کشته شدن نفس زکیه تنها به منابع شیعه اختصاص دارد (صدر، ۱۴۱۲، ج ۲، ص ۵۰۳) در حالی که این گفتار در ادامه پژوهش پیش رو با هم‌سنجی‌های صورت گرفته به دفعات نقض می‌شود. با این بیان، علاوه بر رویکردهای غیرجامع در خصوص نفس زکیه، اشکالات و تصمیم‌گیری‌های شتابزده و همچنین برخی احادیث معارض در این خصوص، درک صحیح و دقیق آن را برای مخاطبان با انحراف و ابهام جدی روبرو ساخته است. بنابراین جهت فهم و تعمق بیشتر راجع به این «نشانه»، لزوم تتبع و استقصاء ژرف‌نگرانه‌ای در قالب پژوهشی علمی احساس می‌شد که امید است جستار حاضر تا سر حد امکان، متکفل حل و رفع این نیاز برای جامعه علمی باشد.

در این میان، قبل از ورود به بحث، بیان این امر ضروری است که امکان خلط یا مشتبه شدن مسئله شخصیت «نفس زکیه» مقارن با قیام امام مهدی (عج) با برخی موارد مشابه دیگر نیز وجود دارد که تذکر این مناسبت‌ها شایسته و بایسته است. برای نمونه در قرآن کریم، سوره مبارک «کهف» آیه ۷۴، خداوند از «نفس زکیه» هم‌روزگار حضرت موسی (ع) یاد نموده یا در برخی «روایات ملاحم و فتن» از نفس زکیه‌ای در ایام متصل به ظهور و قیام امام مهدی (عج) یاد شده است که به همراه «هفتاد تن» از «صالحان» در «پشت کوفه» به قتل می‌رسد (مفید، ۱۳۷۲، ج ۲، ص ۳۶۸) و در گزاره‌های تاریخی، «محمد بن عبدالله» (۱۴۵ق) از

نوادگان امام حسن (ع) نیز مشهور به «نفس زکیه» بوده است (اصفهانی، ۱۴۱۹، ص ۲۲۰) که جملگی با موضوع «تشخص و مبحث قتل نفس زکیه مقارن با قیام امام قائم (عج)» قابل جمع و حمل نیستند.

در تحقیق پیش رو، هندسه پژوهش بر این روش استوار است که در ابتدا، منابع اصیل

دو فرقه به ترتیب «تقدم زمانی» بیان شده و سپس اسناد آن‌ها مورد ارزیابی و تحلیل متنی و سندی قرار می‌گیرد. برای هر خبر، «متناظر» یا «معارض» آن در منابع شیعی و همچنین در منابع اهل سنت، مورد «جست‌وجو» و سپس «محاسبه» واقع می‌شود تا «بسامد» آن به طور کلی در «منابع اسلامی» نمودار شود. نمونه‌هایی که از نظر معنایی یا سندی، پیش‌تر ارزیابی شده‌اند به جهت عدم تطویل و تکرار در برخی موارد به بخش‌های «پیشین» در داخل مقاله ارجاع داده شده یا آن که به بخش‌های «پسین» موکول می‌شود.

در هر بخش، از «جداول» مختص به آن استفاده شده تا علاوه بر انتظام و استواری در ساختار تحقیق، انتقال مقاصد علمی نیز با سرعت و دقت بیشتری در فرایند مطالعات انجام پذیرد. با این بیان، پژوهش حاضر در بخش‌های دوازده گانه، مطابق «نمودار» انجام گرفته است:

۱. نام اصل

ترکیب «نفس زکیه» را می‌توان هم به معنای «شخص بی‌گناه و بدون جرم» و هم به معنای «انسان پاک و پارسا» در نظر گرفت و در میان روایات «فریقین» بر اساس بررسی و «محاسبه» انجام شده، تنها در سه خبر و به دو شکل، نام اصل «نفس زکیه» به صراحت و روشنی، بیان و اخبار شده است.

جدول ۱: نام اصل

درجه اعتبار	منبع	بسامد خبر	نام اصل	فرقه
	تحلیل سند			
	ابن بابویه، ۱۳۵۹، ج ۱، ص ۳۳۱.	۲	محمد بن حسن	شیعه
ضعیف	«اسماعیل بن علی» و «علی بن اسماعیل»، «مهمل» هستند.			
	طوسی، ۱۴۲۵، ص ۴۶۴.			
ضعیف	«اسماعیل بن ابان» و «سفیان بن ابراهیم»، «مجهول» هستند.	۱	محمد بن محمد	
	میرلوحی، ۱۴۲۶، ص ۶۶۱.			
صحیح	«صفوان بن یحیی» و «محمد بن حرمان»، «تفه» هستند (نجاشی، ۱۳۶۵، ص ۱۹۷ و ص ۳۵۹).			
-	-	یافت نشد	-	اهل سنت

نام «محمد بن محمد» برای «نفس زکیه»، خبری «منفرد» و در اعلا درجه صحت با دو واسطه «موثق» از ناحیه معصوم (ع) نقل شده است اما «تحمل روایت» آن توسط «میرلوحی» (زنده در قرن یازده هجری) بر اساس «نقل و جاده» و از روی نسخه مفقود شده کتاب «فضل بن شاذان» (۲۶۰ق) انجام شده است و چون این منبع نخستین، اکنون از میان رفته و دسترسی‌ها تنها محدود به «تلخیص» آن در کتاب میرلوحی است، بالضرر و «منبع متقدم» و

«مرجع» برای «شیعه» به شمار می‌رود. از سوی دیگر به علت کمیابی و عدم امکان «مقابله» نسخه از سوی میرلوحی، علیرغم «صحت سند» در بالاترین درجه اعتبار، نام «محمد بن محمد» برای «نفس زکیه» در این روایت، فاقد قطعیت و جزمیت لازم است، چه بسا نسخه در دسترس «میرلوحی» دچار آسیب «تصحیف» و «تحریف» بوده و «نام اصل نفس زکیه» به طرز دقیق به دست وی نرسیده باشد. در هیچ یک از منابع اهل سنت، به نام اصل وی اشاره ای نشده است.

۲. القاب و صفات

«نفس زکیه» در لسان روایات «فریقین»، غالباً با همین ترکیب، یاد شده است، با این حال در میان اخبار هر دو فرقه، القاب و صفات غیرمشهوری نیز در خصوص او وجود دارد که ندرتاً بر وی حمل و نسبت داده شده است.

جدول ۲: القاب و صفات

منبع	بسامد	مشهور	فرقه
	خبر	غیرمشهور	
۲۳ خبر (میرلوحی)، ۱۴۲۶، ص ۶۶۱، عیاشی، ۱۳۸۰، ج ۱، ص ۶۵، کلینی، ۱۴۰۷، ج ۸، ص ۳۱۰، ابن بابویه، ۱۴۰۴، ص ۱۲۸، نعمانی، ۱۳۹۷، ص ۲۵۲ (۲ خبر)، ص ۲۵۷، ص ۲۶۲، ص ۲۶۴، ص ۲۹۰، اصفهانی، ۱۴۱۹، ص ۲۲۰، ابن بابویه، ۱۳۵۹، ج ۱، ص ۳۳۱، ج ۲، ص ۳۴۳، ص ۶۴۹ (۲ خبر)، ص ۶۵۰، ص ۶۵۲، طوسی، ۱۴۲۵، ص ۴۳۵، ص ۴۳۷، ص ۴۴۵، ص ۴۶۴ (۲ خبر)، نیلی، ۱۳۸۴، ص ۹۴، استثناء، یک خبر با واژه «نفس» (نعمانی، ۱۳۹۷، ص ۲۵۸) نقل شده است.	۲۴	النفس الزکیة	شیعه
«النفس الطیبه الزکیه» (طوسی، ۱۴۰۴، ج ۱، ص ۹۲)، «دم حرام» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۸، ص ۳۷ و ص ۲۱۰)، «المذبوح» (طوسی، ۱۴۰۴، ج ۱، ص ۹۲، حللی، ۱۴۲۱، ص ۴۶۹)، «نفس حرام» (ابن عقده، ۱۴۲۴، ص ۲۰۶، نعمانی، ۱۳۹۷، ص ۲۵۸)، «غلام» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۱، ص ۳۳۷، نعمانی،	۱۶	المذبوح، نفس حرام، غلام و ...	

۱۳۹۷، ص ۱۶۶، ابن بابویه، ۱۳۵۹، ج ۲، ص ۳۴۲، «غلام من آل محمد» (ابن بابویه، ۱۳۵۹، ج ۱، ص ۳۳۱، طوسی، ۱۴۲۵، ص ۴۶۴)، «فتی» (نیلی، ۱۳۸۴، ص ۹۳)، «رجل» (عیاشی، ۱۳۸۰، ج ۱، ص ۶۴، نیلی، ۱۳۸۴، ص ۹۳) و «رجل هاشمی» (مفید، ۱۳۷۲، ج ۲، ص ۳۶۸) نقل شده است.		
(ابن حماد، ۱۴۲۳، ص ۲۲۳، ص ۲۲۷، ص ۲۲۸ و ص ۲۳۶، ابن ابی شیبه، ۱۴۰۹، ج ۷، ص ۵۱۴، ابن طاوس، ۱۴۱۶، ص ۲۷۵ و ص ۳۴۷، مقدسی، ۱۴۲۸، ص ۱۶۰، متقی هندی، ص ۴۹)، یک خبر بدون صفت «زکیه» (ابن حماد، ۱۴۲۳، ص ۲۷۵)، استثناء یک بار نیز در ساختار «شعر» به هیات حماد، ۱۴۲۳، ص ۱۲۴)، استثناء یک بار نیز در ساختار «شعر» به هیات «نفس بعد ذاک زکیه» نقل شده است (مقدسی، ۱۴۲۸، ص ۱۶۰).	۱۲	النفس الزکیة اهل سنت
«الدم الحرام» و «غرنوق من قریش» (ابن قتیبه، ۱۳۹۷، ج ۲، ص ۱۳۷) «رجل هاشمی» (مقدسی، ۱۴۲۸، ص ۱۵۶).	۲	الدم الحرام، رجل هاشمی و ...

در قسمت «القباب غیر مشهور» در منابع شیعه، لقب «مذبوح» از کتاب «حلی» از دانشمندان قرن هشتم هجری، موسوم به «مختصر البصائر» تفحص شده است. مؤلف آن در این اثر روایی، از کتابی مربوط به خطبه‌های امام علی (ع) به خط «ابن طاوس» (۶۶۴ق) از دانشمندان شیعه، خبری را نقل نموده است که اکنون اصل کتاب در دسترس نیست و در آن، خطبه‌ای منسوب به امیرمؤمنان (ع) موسوم به «مخزون» بوده که با زوال آن کتاب، اکنون این خطبه، منحصر به همان کتاب متأخر حلی است، لذا برای طایفه شیعه، اثر اخیر به عنوان «منبع اصلی» و «دست اول» برای این خطبه و همچنین جهت نقل لقب مذکور به شمار می‌رود. لفظ «حسنی» (شخص منسوب و منتسب به امام حسن (ع) و از یاری کنندگان امام مهدی (عج) در عصر قیام و ظهور) به جهت عدم قطعیت در بیان نسبت و شخصیت آن به «نفس زکیه» در این طبقه‌بندی ذکر نشد و تحقیقات مربوط به آن در «بخش پنجم» بیان شده است.

در خصوص منابع اهل سنت در قسمت «لقب مشهور» از کتاب «ابن طاوس» موسوم به «تشریف» از دانشمندان «شیعه» قرن هفتم هجری، روایاتی نقل شده است و این به جهت ضبط اخبار دو کتاب مفقود «سلیلی» (قرن ۴) و «زکریا» (قرن ۴) از محدثان «اهل سنت» در آن کتاب است که بالضرور «مرجع» و «منبع متقدم اهل سنت» تلقی می‌شود.

خبر نخست در صفحه ۲۷۵ از کتاب مفقود «فتن» سلیلی و خبر دوم در صفحه ۳۴۷ مربوط به کتاب مفقود «فتن» زکریا است. در خصوص خبر آخر در قسمت «لقب مشهور» مربوط به اهل سنت، در کتاب «برهان» از «متقی هندی»، خبر نادری از «نفس زکیه» ثبت شده که به احتمال قوی لفظ و ترکیب «نفس زکیه» سهواً به آن خبر ضمیمه شده است یا این‌گونه بهتر است در این زمینه تصور شود که نسخه نزد متقی هندی که به طریق «وجاده» از آن نقل خبر نموده دارای این «زائده» بوده است زیرا اصل آن خبر را از کتاب فتن «ابن حماد» (۲۲۹ق) نقل نموده و خبر مزبور در آن نسخه اصل و در روایات متناظر دیگر در منابع حدیثی، فاقد ترکیب «نفس زکیه» است. بنابراین خبر یاد شده در بحث‌های این جستار، واقع و طبقه‌بندی نمی‌شود. ضمناً تمام اسناد اخبار مذکور در این بخش در خلال مطالب پسین، مورد تحلیل و بررسی قرار می‌گیرد.

۳. قبیله - دودمان - خویشان

در اخبار «فریقین» به «قبیله» نفس زکیه، «دودمان» و همچنین سه تن از «خویشان» و نزدیکان وی اشاره شده است و این امر در ظاهر مشخص می‌نماید که نفس زکیه، شخصیتی «عرب‌تبار» و از نسل پیامبر اسلام (ص) خواهد بود.

جدول ۳: قبیله

درجه اعتبار	منبع	بسامد خبر	قبیله	فرقه
	تحلیل سند			
	این عقده، ۱۴۲۴، ص ۲۰۶.	۲	قریش	شیعه

ضعیف	«حسین بن مختار» و «عبدالرحمن بن سیاه»، «مجهول» هستند.			
	نعمانی، ۱۳۹۷، ص ۲۵۸.			
ضعیف	از همان طریق استاد خود، «ابن عقده» نقل نموده است.			
	ابن قتیبه، ۱۳۹۷، ج ۲، ص ۱۳۷.			
ضعیف	سند «مقطوع» است.			
	به صورت «کنایی» بیان شده است (ابن حماد، ۱۴۲۳، ص ۲۷۵).			
ضعیف	ناقل اصلی خبر، «ابوالبختری» (۲۰۰ق) در پیشگاه رجالیان شیعه، «بسیار دروغگو» (نجاشی، ۱۳۶۵، ص ۴۳۰) و در نزد رجالیان اهل سنت، «جاعل حدیث» توصیف شده (بغدادی، ۱۴۱۷، ج ۱۱، ص ۴۵۹) و او بدون درک محضر امام علی (ع) (۴۰ق) (نسائی، بی تا، ج ۵، ص ۱۷) از ایشان نقل خبر نموده است.	۲	قریش	اهل سنت

جدول ۴: دودمان

درجه اعتبار	منبع	بسامد خبر	دودمان	فرقه
	تحلیل سند			
	مفید، ۱۳۷۲، ج ۲، ص ۳۶۸.	۱	رجل هاشمی	شیعه
ضعیف	بدون قید «طریق» است.			
	اصفهان‌ئی، ۱۴۱۹، ص ۲۲۰.	۱	حسینی (ع)	
ضعیف	«عمر بن موسی»، «مجهول» است (طوسی، ۱۴۲۰، ص ۳۲۷).			
	عیاشی، ۱۳۸۰، ج ۱، ص ۶۵.	۱	حسینی (ع)	
ضعیف	سند «مقطوع» است.			
	مقدسی، ۱۴۲۸، ص ۱۵۶.	۱	رجل هاشمی	اهل سنت
ضعیف	بدون قید «طریق» است.			
-	-	یافت نشد	حسینی (ع)	
-	-	یافت نشد	حسینی (ع)	
	مقدسی، ۱۴۲۸، ص ۱۶۰.	۱		

ضعیف	طریق خبر تا «فائل اصلی» آن، «عبدالله بن بشار» (متوفای قبل از ۶۸ق) (بغدادی، ۱۴۲۲، ص ۱۴۴)، «مقطوع» و «موقوف» بوده و همچنین عبدالله بن بشار، «مهمل» است.	از اهل بیت (ع)	

جدول ۵: خویشان

درجه اعتبار	ویژگی تحلیل سند	بسامد خبر	خویشان	فرقه
	نام «حسن» برای وی ضبط شده است.	۲	پدر	شیعه
ضعیف	ر.ک: جدول ۱، قسمت نام «محمد بن حسن».			
	نام «محمد» برای وی ضبط شده است.	۱	برادر	
صحیح	ر.ک: جدول ۱، قسمت نام «محمد بن محمد».			
	قتل او در «مکه»، هم‌زمان با قتل «نفس زکیه» روایت شده است (طوسی، ۱۴۲۵، ص ۴۶۴).	۱	پسر عم	
ضعیف	در سند، «نصر بن لیث» (بغدادی، ۱۴۱۷، ج ۱۳، ص ۲۹۳). «ابن طلحه» (ذهبی، ۱۳۲۸، ج ۳، ص ۴۰۰) و «ابن لهیع» (ذهبی، ۱۳۲۸، ج ۲، ص ۴۷۵) همگی از روات اهل سنت و در احکام رجالیان شیعه، «مهمل» هستند و روایت، «موقوف» به «عمار» (۳۷ق) است.			
	در مدینه به قتل می‌رسد (برسی، ۱۴۲۱، ص ۱۹۹).	۱	پدر	
ضعیف	پیشگویی «سطیح» کاهن و «بدون قید طریق» بوده و به طور کل، کلام «غیب گو» از درجه «علمی» ساقط است.			
-	-	یافت نشد	پدر	اهل سنت
	قتل او در «مکه»، هم‌زمان با قتل «نفس زکیه» روایت شده است (ابن حماد، ۱۴۲۳، ص ۲۳۶).	۱	برادر	
ضعیف	سند «موقوف» به «عمار»، در طریق «رشدین» (مزی، ۱۴۰۰، ج ۹، ص ۱۹۳) و «ابن لهیع» (ذهبی، ۱۳۲۸، ج ۲، ص ۴۷۵) مورد «تضعیف» رجالیان اهل سنت است.			

		یافت نشد	پسر عم	

دو بیت شعر از «عبدالله بن بشار»، سراینده اشعار ملاحم در قرن اول هجری، در خصوص «نفس زکیه» سروده شده که در منابع اهل سنت ثبت و ضبط شده است: «در کشته شدن «نفسی پاک» نشانه‌های حق است نزد کسی که یادآور می‌شود/ یکی دیگر نزدیک «خانه» [خدا] به تباهی به قتل می‌رسد. او «قیام» می‌کند و به سوی «امام» دعوت می‌کند، آنگاه کشته خواهد شد» (مقدسی، ۱۴۲۸، ص ۱۶۰). در دو خبر متناظر فریقین و مرتبط با «برادر نفس زکیه» بر عبارت «يَقْتُلُ بِمَكَّةَ ضَيْعَةً» (ابن حماد، ۱۴۲۳، ص ۲۳۶) (او را در مکه به تباهی به قتل می‌رسانند) یا «أَخُوهُ بِمَكَّةَ ضَيْعَةً» (طوسی، ۱۴۲۵، ص ۴۶۴) (برادرش (هم زمان با او در مکه) به تباهی به [قتل می‌رسد]) تأکید شده است. اما در مصراع سوم این شعر از عبدالله بن بشار، عبارت «يَقْتُلُ ضَيْعَةً» سروده شده است که ظاهراً به «نفس زکیه» بازمی‌گردد و اشاره‌ای به قتل و کیفیت آن در خصوص «برادر نفس زکیه» در این مصراع نشده است. با این همه، شعر و الفاظ آن «حجت» نیست، شخص عبدالله بن بشار، نیز «مهمل» بوده و بیان شعرگونه او اگرچه ممکن است منبعث از روایات باشد اما از جنبه اعتبار «علمی» ساقط است. اگر واقعاً اصالت این شعر اثبات شود فارغ از اصالت خبری، بیانگر این حقیقت است که در قرن اول هجری، بحث نفس زکیه مقارن قیام قائم (عج) شایع بوده است.

۴. سن دقیق

در اخبار فریقین، به سن دقیق نفس زکیه به هنگام کشته شدن، اشاره‌ای نشده است و در ظاهر روایات مربوط به او، تنها الفاظی قید شده است که دلالت بر جوان بودن وی در آن هنگامه دارد.

جدول ۶: سن دقیق

درجه اعتبار	منبع	بسامد خبر	سن	فرقه
	تحلیل سند			
	کلینی، ۱۴۰۷، ج ۱، ص ۳۳۷.	۳	غلام	شیعه
ضعیف	«عبدالله بن موسی»، «مهمل» است.			
	نعمانی، ۱۳۹۷، ص ۱۶۶.			
ضعیف	«جعفر بن محمد»، «جاعل حدیث» است (نجاشی، ۱۳۶۵، ص ۱۲۲).			
	ابن بابویه، ۱۳۵۹، ج ۲، ص ۳۴۲.			
صحیح	خبر سه سند دارد. در سند نخست، «خالد بن نجیح» و در سند دوم، «نوفلی»، «مجهول» هستند و در سند سوم، «محمد بن حسن» (نجاشی، ۱۳۶۵، ص ۳۸۳)، «عبدالله بن جعفر» (طوسی، ۱۳۷۳، ص ۴۰۰)، «علی بن محمد» (نجاشی، ۱۳۶۵، ص ۴۹)، «حسن بن علی» (طوسی، ۱۳۷۳، ص ۳۵۴)، «عبدالله بن بکیر» (طوسی، ۱۴۲۰، ص ۳۰۴) و «زراره» (طوسی، ۱۳۷۳، ص ۳۳۷) جملگی «ثقه» هستند. پس به دو سند «ضعیف» او اعتنا نکرده و سند روایت به عنوان «صحیح» پذیرفته می شود.			
	میرلوحی، ۱۴۲۶، ص ۶۶۱.			
صحیح	«صفوان» (نجاشی، ۱۳۶۵، ص ۱۹۷) و «محمد بن حرمان»، «ثقه» هستند (نجاشی، ۱۳۶۵، ص ۳۵۹).			
	ابن بابویه، ۱۳۵۹، ج ۱، ص ۳۳۱.			
ضعیف	«اسماعیل بن علی»، «مهمل» است.			
	طوسی، ۱۴۲۵، ص ۴۶۴.			
ضعیف	«سفیان بن ابراهیم»، «مجهول» است.			
	نیلی، ۱۳۸۴، ص ۹۳.	۱	فتی	
ضعیف	سند «مرفوع» است.			
	ابن قتیبه، ۱۳۹۷، ج ۲، ص ۱۳۷.	۱	غرنوق	اهل سنت
ضعیف	بدون قید «طریق» است.			

۵. عملکرد

در میان اخبار اسلامی، کیفیت اقدام و عملکردی که به دلیل آن، روند اشتها و همچنین اسباب کشته شدن نفس زکیه مهیا خواهد شد، تنها در یک «روایت» و یک «شعر» نقل شده است.

جدول ۷: عملکرد

درجه اعتبار	خبر - منبع	بسامد خبر	عملکرد	فرقه
	تحلیل سند			
	«امام مهدی (عج)، «نفس زکیه» را از میان اصحاب خود، برای «اتمام حجت»، «اثبات دلایل» و «احراز» عدم پذیرش «مکیان»، به سوی آنان می‌فرستند و مکیان وی را بین «رکن» و «مقام»، سر می‌برند» (نبلی، ۱۳۸۴، ص ۹۳).	۱	سفیر امام (عج)	شیعه
ضعیف	سند «مرفوع» است.			
	در مصراع چهارم از شعر «عبدالله بن بشار» آمده است: «او قیام» می‌کند و به سوی «امام» دعوت می‌کند آنگاه کشته خواهد شد» (مقدسی، ۱۴۲۸، ص ۱۶۰).	۱	دعوت کننده به امام (عج)	اهل سنت
ضعیف	عبدالله بن بشار، «مهمل» است.			

در خبر مشابه دیگری به ترکیب «نفس زکیه» و بحث «قرائت پیام» توسط او در متن خبر اشاره نشده و از لفظ و شخصیتی موسوم به «حسنی» — از منسوبان و نوادگان به امام حسن (ع) و از جمله یاری کنندگان امام مهدی (عج) در ایام ظهور — و همچنین کلیدواژه «قیام» استفاده شده است، بدین ترتیب که پس از قیام حسنی، «مکیان» وی را به قتل می‌رسانند، سرش را به جانب «شامی» (سفیانی، از دشمنان امام مهدی (عج) در عصر قیام و ظهور) می‌فرستند و سپس امام مهدی (عج) «ظهور» می‌نماید (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۸، ص ۲۲۴، نعمانی، ۱۳۹۷، ص ۲۷۰).

تمایز این دو خبر از یکدیگر مشکل است و اگر قطع صورت گیرد که «حسنی» مذکور در این خبر همان «نفس زکیه» است، روایت های مهدوی و اخبار ملاحم و فتن مرتبط با «حسنی» بر «نفس زکیه» قابل حمل و تطبیق می شود، اما چنین قطعی در ظاهر، از ادله قوی جهت اثبات برخوردار نیست. خبر نخست را «ابوبصیر» (۱۵۰ق) از امام باقر(ع) و خبر مشابه دیگر را با محوریت شخصیت «حسنی»، «یعقوب سراج» از امام صادق(ع) نقل نموده که «حال» وی، «ضعیف» خوانده شده است (ابن غضائری، ۱۴۲۲، ص ۱۰۲)، پس سند خبر مرتبط با «حسنی» از اعتبار ساقط است.

۶. محل کشته شدن

در خصوص محل کشته شدن و قتل نفس زکیه در اخبار فریقین، اختلافاتی جزئی و کلی به نظر می رسد.

جدول ۸: محل قتل

درجه اعتبار	منبع - خبر	بسامد خبر	محل قتل	فرقه
	تحلیل سند			
	دو خبر با لفظ «بلد حرام» (مکه) (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۸، ص ۳۶، نعمانی، ۱۳۹۷، ص ۲۵۸) و پنج خبر با عبارت «بین رکن و مقام» (طوسی، ۱۴۰۴، ج ۱، ص ۹۲، ابن بابویه، ۱۳۵۹، ج ۱، ص ۳۳۱، مفید، ۱۳۷۲، ج ۲، ص ۳۶۸، حلی، ۱۴۲۱، ص ۴۶۹، نیلی، ۱۳۸۴، ص ۹۳).			
ضعیف	خبر اول دو سند دارد: در سند نخست، مشایخ «احمد بن محمد» بیان نشده و در سند دوم، «ابراهیم بن هاشم»، «مجهول» است. در سند خبر دوم «عبدالرحمن بن سیاه»، «مجهول» (طوسی، ۱۳۷۳، ص ۲۳۵)، در خبر سوم، «حسن بن خرزاذ»، «مجهول» (نجاشی، ۱۳۶۵، ص ۴۴)، در خبر چهارم، «اسماعیل بن علی»، «مهمل»، و خبر پنجم، «فاقد سند» و در سند ششم، «فرج بن فروه»، «مجهول» و خبر هفتم، «مرفوع» است.	۷	مکه	شیعه

	در سه خبر هم مضمون، امام صادق (ع) از کشته شدن «قطعی» جوانی در «مدینه» خبر داده است که او به دست سپاهیان «سفیانی» به قتل نمی‌رسد بلکه به تعبیر ایشان «خاندان بنی فلان»، آن جوان را از روی ستم و دشمنی می‌کشند و پس از آن، خداوند دیگر به آنان «مهلت» نداده و در آن هنگام باید متوقع «فرج» (ظهور امام مهدی (عج)) بود (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۱، ص ۳۳۷، نعمانی، ۱۳۹۷، ص ۱۶۶، ابن بابویه، ۱۳۵۹، ج ۲، ص ۳۴۲) و خبر چهارم، امام باقر (ع) فرمودند: «سفیانی»، لشگری را به سوی «مدینه» گسیل می‌دارد و در آنجا «مردی» را به قتل می‌رساند (عیاشی، ۱۳۸۰، ج ۱، ص ۶۴).			
ضعیف (جزر) سند سوم خبر (سوم)	در سند خبر نخست، «عبدالله بن موسی»، «مهمل» و در سند دوم، «جعفر بن محمد»، «ضعیف» هستند. خبر دوم، دو سند دیگر نیز دارد اولی همان سند خبر نخست است و در سند بعدی «احمد بن هلال»، شخصیت «مورد لعن» امام مهدی (عج) (طوسی، ۱۴۰۴، ج ۲، ص ۸۱۶) قرار دارد. در خبر سوم، سه سند بیان شده است در سند نخست، «عثمان بن عیسی» و در سند دوم، «نوفلی»، «مجهول» هستند. روات سند سوم، همچون: «محمد بن حسن» (نجاشی، ۱۳۶۵، ص ۳۸۳)، «عبدالله بن جعفر» (طوسی، ۱۳۷۳، ص ۴۰۰)، «علی بن محمد» (نجاشی، ۱۳۶۵، ص ۴۹)، «حسن بن علی» (طوسی، ۱۳۷۳، ص ۳۵۴)، «عبدالله بن بکیر» (طوسی، ۱۴۲۰، ص ۳۰۴) و «زراره» (طوسی، ۱۳۷۳، ص ۳۳۷) «ثقه» و سند «صحیح» است. خبر آخر بدون قید «طریق» است.	۴	مدینه	
	خبر نخست، محل قتل نفس زکیه را در «بلد حرام» (مکه) (ابن حماد، ۱۴۲۳، ص ۱۲۴) و یک شعر که محل قتل وی را در «نزدیکی خانه خدا» (مقدسی، ۱۴۲۸، ص ۱۶۰) بیان نموده است و در خبر سوم، محل قتل، «بین رکن و مقام» (ابن صباغ، ۱۴۲۲، ج ۲، ص ۱۱۲۶) روایت شده است.	۳	مکه	اهل سنت
ضعیف	سند خبر نخست، موقوف به «حسن بن محمد» (۹۹ق) و «مجهول» است. شاعر خبر دوم، «مهمل» بوده و خبر سوم، بدون قید «طریق» است.			

	خبر نخست، «در آن هنگامه [کشتار در] «مدینه» روا شمرده می‌شود و «نفس زکیه» به قتل می‌رسد (ابن حماد، ۱۴۲۳، ص ۲۲۳). خبر دوم، خبر دوم، امام باقر (ع) به لشکر کشی «سفیانی» به سوی «مدینه» پس از رسیدن خبر قتل «نفس زکیه» تصریح شده که پس از آن مردم «مدینه» به جانب «مکه» فرار می‌کنند (ابن حماد، ۱۴۲۳، ص ۲۲۸). خبر سوم، «سپاهی [از سوی سفیانی] به جانب «مدینه» رهسپار می‌شود و بین «جَمَاوین»^۱ [به سبب عذاب الهی] در «زمین» فرو می‌رود و «نفس زکیه» کشته می‌شود» (ابن حماد، ۱۴۲۳، ص ۲۲۷).	۳	مدینه	
ضعیف	خبر نخست «موقوف» به «کعب» (۳۴ق) است که امام علی (ع) (ابن ابی الحدید، ۱۴۰۴، ج ۴، ص ۷۷) و امام باقر (ع) (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۴، ص ۲۴۰) وی را «دروغ گو» دانسته‌اند. «ناقل اصلی» خبر دوم، «جابر» (۱۲۸ق) «مختلط» توصیف شده است (نجاشی، ۱۳۶۵، ص ۱۲۸) و بسیاری از رجال اهل سنت نیز او را «ضعیف» دانسته‌اند (ذهبی، ۱۳۲۸، ج ۱، ص ۳۸۰). در سند خبر سوم، «عبد العزیز بن صالح»، «مجهول» (عینی، ۱۴۲۷، ج ۲، ص ۲۳۰) و «موقوف» به «ابن مسعود» (۳۲ق) است.			

بیان شد که در خصوص محل قتل نفس زکیه در «مدینه» در روایات شیعه، سه خبر هم‌مضمون از امام صادق (ع) روایت شده است، چون بخشی از امامت ایشان داخل در ایام خلافت «بنی عباس» بوده، «خاندان بنی فلان» به آنان بازمی‌گردد و ظاهراً ایشان نخواسته‌اند آشکارا نام این دودمان را برای اصحاب بیان کنند و بر حسب ظاهر، مخاطب امام (ع) متوجه منظور آن حضرت (ع) بوده است. از سویی «جوان مقتول» در «مدینه» در روایات اهل سنت از خاندان پیامبر (ص) بیان نشده است اگر چه منافی آن نیز نمی‌باشد. در روایت متناظر با خبر دوم اهل سنت در خصوص قتل در مدینه، گریز مردم «مدینه» به «مکه» از قول

^۱ «جَمَاوین»، رشته کوهی در «سمت راست» مسیر «مدینه» به «مکه» است (حموی، ۱۹۹۵، ج ۲، ص ۱۵۸).

«جابر» و از ناحیه امام باقر (ع) بیان شده که در آن ترکیب «نفساً من آل محمد» (ص) تأکید شده و آمده است:

«به مردم «مدینه» خبر می‌رسد که لشگری به سوی آنان می‌آید،
آن‌گاه هر که از خاندان پیامبر (ص) است [از ترس کشته شدن] به
سوی «مکه» می‌گریزد... سپس [دشمنان]، فردی از خاندان
پیامبر (ص) را در [منطقه] «احجار الزیت» سر می‌برند» (ابن حماد،
۱۴۲۳، ص ۲۲۵).

سند خبر مزبور فاقد اعتبار است زیرا از شخصی «مبهم» به نام «شیخ» در طریق آن یاد شده است. روایت با فرض صحت صدور، در نهایت امر، پیشگویی امام باقر (ع) درباره «متمهدی» عصر خویش یعنی «محمد بن عبدالله» (۱۴۵ق) ملقب به «نفس زکیه» بوده که در منطقه «احجار الزیت» در نزدیکی «مدینه» به قتل رسیده است (اصفهانی، ۱۴۱۹، ص ۲۴۰). شاهد مدعا این که [برخی] دانشمندان «خاندان ابوطالب» معتقد بودند که او همان «نفس زکیه» [در روایات اسلامی] است (اصفهانی، ۱۴۱۹، ص ۲۰۷). خبر دوم در قسمت «مدینه»، ممکن است از «اخبار موضوعه» و منتسب به پیروان همان «نفس زکیه» باشد که آن را در میان اخبار «نفس زکیه» مقارن ایام قیام امام قائم (عج) بر ساخته‌اند به ویژه بحث «گریز مردم از مدینه به سوی مکه» و «راهی شدن سپاه به سوی آن شهر» و استعمال واژه «نفس» در هر دو خبر از «مشترکات» محسوب می‌شود.

۷. کیفیت و نحوه قتل

در خصوص کیفیت و نحوه قتل «نفس زکیه»، روایات اندکی در منابع «فریقین» وارد شده است که در میان آن‌ها در لفظ مربوط به کیفیت قتل نیز، اختلافی جزئی در «معنا» وجود دارد.

جدول ۹: کیفیت و نحوه قتل

درجه اعتبار	منبع	بسامد خبر	کیفیت قتل	فرقه
	تحلیل سند			
ضعیف	کشته شدن «نفس زکیه» همچون «سر بریدن گوسفند» توصیف شده است (طوسی، ۱۴۰۴، ج ۱، ص ۹۲).	۴	ذبح (سربریدن)	شیعه
	«زید بن معدل»، «مهمل» است.			
	تنها به «بریده شدن سر» اشاره شده است (مفید، ۱۳۷۲، ج ۲، ص ۳۶۸).			
	بدون قید «طریق» است.			
	از او با صفت «المذبوح» (سر بریده شده) یاد شده است (حلی، ۱۴۲۱، ص ۴۶۹).			
	«فروج بن فروه» و «مسعد بن صدق»، «مجهول» هستند.			
	به بریدن سر او «بین رکن و مقام» اشاره شده است (نیلی، ۱۳۸۴، ص ۹۳).			
سند «مرفوع» است.	۲	نحر-ذبح	اهل سنت	
«عبداللہ بن بشار» در شعر خود در خصوص کشته شدن «نفس زکیه» از مضارع «ینحر» استفاده نموده (مقدسی، ۱۴۲۸، ص ۱۶۰) و «نحر»، «کشتن شتر» است (فراهیدی، ۱۴۰۹، ج ۳، ص ۳۱۰).				
محتماً با استعمال این لفظ، کیفیت قتل، «ضربه یا فرو کردن شی تیز به گردن نفس زکیه» باشد.				
شعر در بیان مسائل دینی، «حجت» نیست و سراینده «مهمل» است.				
ضعیف	تنها به «بریده شدن سر» اشاره شده است (مقدسی، ۱۴۲۸، ص ۱۵۶).	۲	نحر-ذبح	اهل سنت
	بدون قید «طریق» است.			

۸. مسبب قتل

در اخبار اسلامی در زمینه مسبب قتل نفس زکیه اختلافات آشکاری دیده می شود که در هر دو فرقه این امر به نظر رسیده است.

جدول ۱۰: مسبب قتل

درجه اعتبار	منبع تحلیل سند	بسامد خبر	مسبب قتل	فرقه
ضعیف	«نفس زکیه»، پس از قرائت پیام امام مهدی (عج) توسط «مکیان»، بین «رکن» و «مقام» سر بریده می‌شود (نیلی، ۱۳۸۴، ص ۹۳).	۱	مکیان	شیعه
ضعیف	سند «مرفوع» است.			
ضعیف	امام علی (ع) پایان حکومت «بنی فلان» را کشته شدن «نفس حرام» در «روز حرام» و در «شهر حرام» بیان فرموده‌اند (ابن عقده، ۱۴۲۴، ص ۲۰۶، نعمانی، ۱۳۹۷، ص ۲۵۸).	۳	بنی فلان در مکه	
ضعیف	در هر دو سند، «حسین بن مختار»، «مجهول» است.			
ضعیف	ر.ک: جدول ۸، شیعه/ مدینه.	۳	بنی فلان در مدینه	
ضعیف	همان.			
ضعیف	خبر «بنی فلان در مکه»، متناظر با روایت «مهلت بنی‌امیه» در اهل سنت است که در انتهای جدول قرار دارد و بدل «بنی فلان»، «بنی‌امیه» ضبط شده است (ابن عقده، ۱۴۲۴، ص ۲۰۶، نعمانی، ۱۳۹۷، ص ۲۵۸).	۱	بنی‌امیه	
ضعیف	در هر دو سند، «حسین بن مختار»، «مجهول» است.			
ضعیف	امام باقر (ع) فرمودند: «سفیانی»، لشگری را به سوی «مدینه» گسیل می‌دارد و در آن‌جا «مردی» را به قتل می‌رساند (عیاشی، ۱۳۸۰، ج ۱، ص ۶۴).	۱	سفیانی	
ضعیف	بدون قید «طریق» است.			
	در خبر نخست، امام باقر (ع)، دو بار در یک خبر، مضموناً فرموده‌اند: تا زمانی که «عباسیان» خون حرامی را نریخته‌اند بر سر قدرت باقی خواهند ماند و یک‌بار نیز با ذکر لفظ «خون حرام» به خودشان اشاره فرموده‌اند (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۸، ص ۲۱۰). خبر دوم، امام صادق (ع)، بقای حکومت «عباسیان» را تا هنگامی بیان فرموده‌اند که آنان مرتکب ریختن «خون حرامی» در «ماه حرام» و در «شهر حرام» نشوند (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۸، ص ۳۷). خبر سوم، امام علی	۳	بنی‌عباس	

	(ع) از وقایع آینده تا قیام امام مهدی (عج) پیشگویی فرمودند و هنگامی را که خداوند، دنیا را از وجود «ستمکاران» پاک می نماید، زمانی بیان فرموده اند که «خون حرام» ریخته شود، سپس از «بنی امیه» و «بنی عباس» یاد کردند (نعمانی، ۱۳۹۷، ص ۲۷۴).			
ضعیف	در سند خبر نخست، «علی بن ابی حمزه»، «کذاب» توصیف شده است (طوسی، ۱۴۰۴، ج ۲، ص ۷۰۵). خبر دوم، دو سند دارد. در سند نخست آن، نام مشایخ «احمد بن محمد» بیان نشده است. در سند دوم، «ابراهیم بن هاشم» واقع شده که در «جرح» و «تعديل» وی توسط رجالیان متقدم شیعی، حکمی در دست نیست و «مجهول» است. اگر وثاقت وی پذیرفته نشود بسیاری از اخبار «کافی» را باید از اعتبار ساقط دانست زیرا پسرش «علی بن ابراهیم» (زنده در ۳۰۷ق) شیخ صاحب «کافی» بوده و از پدرش در آن کتاب بسیار نقل نموده است. در سند خبر سوم، «علی بن احمد»، «ضعیف» است (ابن غضائری، ۱۴۲۲، ص ۸۲).			
	امام علی (ع) فرمودند: «بنی امیه» هم چنان در «گمراهی» و «حکومت» ایشان در جهان با شکوه خواهد ماند تا آن که «خون حرامی» را در «ماه حرام» بریزند و قسم به خدا، گویی می بینم جوانی از «قریش» که در خون خود دست و پا می زند. پس هنگامی که این کار را انجام دادند برای آنان در زمین عذرخواهی باقی نمی ماند و حکومتشان نیز بعد از ۱۵ روز باقی نیست (ابن قتیبه، ۱۳۹۷، ج ۲، ص ۱۳۷).	۱	بنی امیه	اهل سنت
ضعیف	سند «مقطوع» است.			
	(ابن حماد، ۱۴۲۳، ص ۲۲۳، ص ۲۲۷، ص ۲۲۸). ر.ک: جدول ۸، اهل سنت / مدینه.	۳	سفیانی	
ضعیف	ر.ک: جدول ۸، اهل سنت / مدینه - تحلیل سند.			

در مبحث «بنی فلان» در روایات شیعه، مقصود از آن، با توجه به یک خبر از «اهل سنت» در همین بخش، «بنی امیه» و با توجه به سه روایت «شیعه» مجدداً در همین بخش، دودمان «بنی عباس» است. محتملاً یا راویان از روی «تقیه» از لفظ «بنی فلان» استفاده

نموده‌اند یا امام (ع) به صورت «کنایی» در جمعی چنین بیان فرموده‌اند و در هنگام بیان، مراد و مقصود امام (ع) برای مخاطبان ایشان قابل درک بوده است. امام علی (ع) در سال ۴۰ق به شهادت رسیدند و در سال ۴۱ق «معاویه»، خلافت «اموی» را تشکیل داد و این خلافت در سال ۱۳۲ق برای همیشه برچیده شد. محتمل است اطلاق لفظ «خون حرام» در این روایت بر شخص «مجهول» در اواخر «بنی‌امیه» نسبت داده شده که در این صورت خارج از بحث «نفس زکیه» است.

در زمینه خبر نخست «بنی‌عباس» در منابع شیعه در متن کامل خبر آن، دو بار به شکل «همسان»، قیاس زمانی در خصوص مدت بقاء و تداوم دو خلافت «اموی» و «عباسی» بیان شده که این مسئله با توجه به مستندات تاریخی نادرست است زیرا از قول امام باقر (ع) آمده است که به ازای هر ۱ روز خلافت بنی‌امیه، خدا ۲ روز و به ازای هر ۱ سال، ۲ سال به «عباسیان» عطا می‌کند. به گواه تاریخ، «امویان»، ۹۱ سال (۴۱-۱۳۲ق) و «عباسیان»، ۵۲۴ سال (۱۳۲-۶۵۶ق) خلافت نمودند که این مدت بیش از ۵ برابر است نه ۲ برابر از سویی بنابر قول منتسب به امام باقر (ع) به «عباسیان» بیان شده تا خون محترمی از ما ریخته نشود در آسودگی هستید (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۸، ص ۲۱۰) در این جا نیز دلالت کلام «صحیح» و «متین» به نظر نمی‌رسد زیرا از امام صادق (ع) تا امام عسکری (ع) (۲۶۰ق) همه به دست خلفای «بنی‌عباس» به قتل رسیدند با این حال، چند قرن پس از شهادت ایشان نیز خلافت آنان استمرار داشت.

در خبر دوم «بنی‌عباس»، غرض از «شهر حرام» جایی جز «مکه» نیست و از امام صادق (ع) تا امام عسکری (ع) هیچ کدام در آن شهر به قتل نرسیدند، سلسله‌عباسیان منقرض شد اما چنین اتفاقی هرگز روی نداد و نفس زکیه‌ای کشته نشد و امام مهدی (عج) هیچگاه پس از آن ایام، قیام و خروج نکرد. بنابراین «ووثوق صدوری» این دسته از اخبار، محل تأمل و نظر است.

۹. فاصله «قتل» تا «قیام» امام مهدی (عج)

در اخبار فریقین، فاصله ۱۵ روزه از زمان کشته شدن نفس زکیه تا قیام امام مهدی (عج) روایت شده است.

جدول ۱۱: فاصله قتل تا قیام امام مهدی (عج)

درجه اعتبار	منبع	بسامد خبر	فاصله قتل تا ظهور	فرقه
	تحلیل سند			
	نعمانی، ۱۳۹۷، ص ۲۵۸.	۴	۱۵ روز	شیعه
ضعیف	«حسین بن مختار»، «مجهول» است.			
	ابن بابویه، ۱۳۵۹، ج ۲، ص ۶۴۹.			
ضعیف	«صالح غلام بنی عذراء»، «مجهول» است.			
	مفید، ۱۳۷۲، ج ۲، ص ۳۷۴.			
ضعیف	«صالح بن میثم»، «مجهول» است. روایتی در «محبت» امام باقر (ع) در حق او نقل شده (حلی، ۱۴۰۲، ص ۸۸) که در همان روایت نیز شخصی به نام «عقیقی»، از روات خبر، «مخلط» (طوسی، ۱۳۷۳، ص ۴۳۴) توصیف شده و پدرش راوی دیگر نیز «مجهول» است.			
	طوسی، ۱۴۲۵، ص ۴۴۵.			
ضعیف	مشایخ «طوسی» تا «فضل» نامشخص و «صالح»، مجهول است.	۱	۱۵ روز	اهل سنت
	ابن قتیبه، ۱۳۹۷، ج ۲، ص ۱۳۷.			
ضعیف	بدون قید «طریق» است.			

۱۰. روز و ماه قتل

در روایات نادری به روز و ماه قتل نفس زکیه اشاره شده است الا آن که این دسته از اخبار به صورت مبهم و غیر دقیق این مسئله را بیان نموده است.

جدول ۱۲: روز و ماه قتل

درجه اعتبار	منبع	بسامد خبر	روز و ماه قتل	فرقه
	تحلیل سند			
	ابن عقده، ۱۴۲۴، ص ۲۰۶.	۲	روز حرام، ماه حرام	شیعه
ضعیف	«عبدالرحمن بن سیابه»، «مجهول» است.			
	نعمانی، ۱۳۹۷، ص ۲۵۸.			
ضعیف	از طریق شیخ خود، «ابن عقده» نقل کرده است.	۱	ماه حرام	اهل سنت
	ابن قتیبه، ۱۳۹۷، ج ۲، ص ۱۳۷.			
ضعیف	بدون قید «طریق» است.			

«روز حرام» اصطلاحی «نادر» در روایات اسلامی به‌شمار می‌رود و چه بسا مراد از آن، روز محترمی چون روز «جمعه» در میان ایام هفته باشد. «حائری» (۱۳۳۳ق) تاریخ دقیق قتل نفس زکیه را «۲۵ ذی حجه» محاسبه نموده است (حائری، ۱۴۲۲، ج ۲، ص ۱۳۸). در اثبات این مطلب و تعیین دقیق «روز کشته شدن نفس زکیه» مقدماتی لازم است. در پنج خبر، «روز دقیق قیام امام مهدی (عج)»، «شنبه» مصادف با روز «عاشوراء» نقل شده است (میرلوحی، ۱۴۲۶، ص ۶۶۶، نعمانی، ۱۳۹۷، ص ۲۸۲، ابن بابویه، ۱۳۵۹، ج ۲، ص ۶۵۴، مفید، ۱۳۷۲، ج ۲، ص ۳۷۹، طوسی، ۱۴۲۵، ص ۴۵۳).

در سند نخست، «احمد بن محمد» (طوسی، ۱۳۷۳، ص ۳۳۲)، «عاصم بن حمید» (نجاشی، ۱۳۶۵، ص ۳۰۱) و «محمد بن مسلم» (نجاشی، ۱۳۶۵، ص ۳۲۴) هر سه توسط رجالیان متقدم «توثیق» شده‌اند. سند دوم، «ابراهیم بن اسحاق»، «ضعیف» است (طوسی، ۱۳۷۳، ص ۴۱۴). سند سوم، در طریق «علی بن ابی حمزه» قرار دارد که «بسیار دروغگو» توصیف شده است (طوسی، ۱۴۰۴، ج ۲، ص ۷۰۵). در سه سند پایانی نیز «محمد بن علی کوفی» قرار دارد که از «دروغ‌گویان مشهور» بوده است (طوسی، ۱۴۰۴، ج ۲، ص ۸۲۳).

پس استناد چهار خبر از پنج روایت، «ضعیف» و تنها روایت نخست از نظر سندی «صحیح» است.

در مراجع اهل سنت، این خبر «بدون طریق» روایت شده (مقدسی، ۱۴۲۸، ص ۹۸) و از اعتبار سندی ساقط است. اگر تک روایت «صحیح» پذیرفته شود و امام مهدی (عج) در روز شنبه ۱۰ محرم قیام کنند و اگر زمان قتل «نفس زکیه»، ۱۵ روز پیش از آن تاریخ باشد، به شرط وجود ماه کامل ۳۰ روزه، برابر با روز «شنبه»، «۲۶ ذی حجه» است و اگر ماه قمری ۲۹ روزه باشد به روز «شنبه»، «۲۵ ذی حجه» تغییر می‌یابد اما بیان شد که روایات فاصله ۱۵ روزه قتل «نفس زکیه» تا قیام امام مهدی (عج) از «ضعف» سند برخوردار است (ر.ک: جدول ۱۱).

۱۱. تأثیرات و پیامدهای قتل

بر اساس روایات فریقین، کشته شدن «نفس زکیه» تأثیرات و پیامدهای گوناگونی در سطح جهان به صورت های «اجتماعی»، «معنوی» و «سیاسی» ایجاد می‌کند.

جدول ۱۳: تأثیرات و پیامدهای قتل (منابع شیعی)

درجه اعتبار	خبر - منبع	بسامد خبر	تأثیرات و پیامدهای قتل
	تحلیل سند		
	پس از قتل نفس زکیه، در مقام سفیر و پیام رسان حضرت حجت (عج)، امام مهدی (عج) به یاران خود می‌فرمایند: آیا به شما نگفتم که «مکیان» ما را نمی‌خواهند (نیلی، ۱۳۸۴، ص ۹۳)؟	۱	اثبات عدم نصرت امام مهدی (عج) توسط «مکیان»
ضعیف	سند «مرفوع» است.		
	این عقده، ۱۴۲۴، ص ۲۰۶، نعمانی، ۱۳۹۷، ص ۲۵۸.	۲	انحطاط «بنی فلان»
ضعیف	«عبدالرحمن بن سیابه»، در هر دو سند «مجهول» است.		

	همان خبر قبل است که انتساب آن به «بنی امیه» بیشتر بحث شد (ر.ک: جدول ۱۰، شیعه/ بنی امیه).	۲	انحطاط «امویان»
ضعیف	همان.		
	ر.ک: جدول ۱۰، شیعه/ بنی عباس.	۳	انحطاط «عباسیان»
ضعیف	همان.		
	«آنگاه که او (نفس زکیه) را به قتل می‌رسانند برای آنان (قاتلان) نه در «آسمان»، عذر خواهی باقی خواهد ماند، نه در «زمین»، یاوری است» (طوسی، ۱۴۲۵، ص ۴۶۴).		خشم آسمانیان و زمینیان
ضعیف	«موقوف» به «ابراهیم جریری» است.		
	(میرلوحی، ۱۴۲۶، ص ۶۶۱، ابن عقده، ۱۴۲۴، ص ۲۰۶، نعمانی، ۱۳۹۷، ص ۲۵۸، ابن بابویه، ۱۳۵۹، ج ۲، ص ۶۴۹، مفید، ۱۳۷۲، ج ۲، ص ۳۷۴، طوسی، ۱۴۲۵، ص ۴۴۵ و ص ۴۶۴).		قیام امام مهدی (عج)
ضعیف (جز سند نخست)	سند نخست، «صحیح» است (ر.ک: جدول ۱). در سند دوم و سوم، «حسین بن مختار» در سند چهارم، «صالح غلام بنی عذراء» و در سند پنجم، «صالح بن میثم» و در سند ششم، «صالح»، «مجهول» هستند. سند هفتم، «موقوف» به «جریری» است.	۷	

متناظر خبر «خشم آسمانیان و زمینیان» که بیان شد، روایتی از ناحیه امام باقر (ع) در مورد زوال خلافت «بنی عباس» بعد از ریخته شدن «خون حرام» توسط آنان، نقل شده که چنین فرموده‌اند:

«در آن زمان، زیر زمین برای آنان بهتر از روی آن خواهد بود و در آن هنگام، نه در زمین «یاور» خواهند داشت و نه «عذرخواهی» در آسمان» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۸، ص ۲۱۰).

حال آن که، امام باقر (ع) در سال ۱۱۴ق. (دوران امویان) از دنیا رفته‌اند و آغاز خلافت «عباسیان»، ۱۳۲ق. و انحطاط آنان ۶۵۶ق. است مگر بر پیشگویی امام حمل شود. در این

خبر، دو بار ترکیب «دم حرام» بیان شده که در مرتبه نخست، امام به خودشان اشاره فرموده‌اند اما ایشان در دوران اموی از دنیا رفته‌اند پس مراد باید فردی دیگر چه از اولاد معصوم ایشان و چه از تیره «طالبیان» باشد و از جمله برترین آنان، امام عسکری (ع) است اما بعد از رحلت ایشان نیز سلسله «عباسیان» استمرار داشت. اگر مطابق خبر «ابراهیم جریری»، غرض «نفس زکیه» باشد، چنین اتفاقی نیز روی نداده است. پس نتیجتاً خبر فاقد اتقان لازم است و دور نیست با نیت و انگیزه‌های سیاسی موجود در جهان اسلام، «وضع» شده باشد.

جدول ۱۴: تأثیرات و پیامدهای قتل (منابع اهل سنت)

درجه اعتبار	خبر - منبع تحلیل سند	بسامد خبر	تأثیرات و پیامدهای قتل
ضعیف	پس از کشته شدن «نفس زکیه»، عذرخواهنده‌ای در زمین نیست (ابن قتیبه، ۱۳۹۷، ج ۲، ص ۱۳۷). مراد «نفرت جهانی» از کشته شدن او است. سند «مقطوع» است.	۱	عدم عذرخواه در زمین
ضعیف	امام علی (ع) فرمودند: شخصی را آرزو می‌کنم که هنگام کشته شدن او، خداوند «قریش» را «پست» و قاتل وی را «خوار» می‌نماید (ابن حماد، ۱۴۲۳، ص ۲۷۵). تلویحی به «نفس زکیه» اشاره شده است. سند «مرسل» است.	۱	ذلت بخشی و خوارکنندگی قریش
ضعیف	امام علی (ع) فرمودند: «بنی امیه» هم چنان در «گمراهی» و [حکومت] ایشان در جهان با شکوه خواهد ماند تا آن که «خون حرامی» را در «ماه حرام» بریزند و قسم به خدا، گویی می‌بینم جوانی از «قریش» که در خون خود دست و پا می‌زند و حکومتشان نیز بعد از ۱۵ روز باقی نیست (ابن قتیبه، ۱۳۹۷، ج ۲، ص ۱۳۷). سند «مقطوع» است.	۱	انحطاط «امویان»
ضعیف	«بعد از کشته شدن نفس زکیه، «منادی» از آسمان، ندا سر می‌دهد که «امیر» شما «فلانی» می‌باشد و آن امام مهدی (عج) است» (ابن حماد، ۱۴۲۳، ص ۲۳۶). موقوف به «عمار» است.	۱	ندای آسمانی

	پس از قتل «نفس زکیه»، مسلمانان از «مدینه» به سوی «مکه» می‌گریزند (ابن حماد، ۱۴۲۳، ص ۲۲۸).	۱	فرار مسلمانان از «مدینه»
ضعیف	«جابر» در سند «ضعیف» است (ذهبی، ۱۳۲۸، ج ۱، ص ۳۸۰).		
	هنگامی که «نفس زکیه» را به قتل می‌رسانند هر آنکه در «آسمان» و «زمین» است بر ایشان خشمگین می‌شود (ابن ابی شیبه، ۱۴۰۹، ج ۷، ص ۵۱۴، ابن طاوس، ۱۴۱۶، ص ۲۷۵ و ص ۳۴۷).	۳	خشم آسمانیان و زمینیان
ضعیف	«ناقل اصلی»، «معلوم» نیست.		
	در سه خبر هم‌مضمون (ابن ابی شیبه، ۱۴۰۹، ج ۷، ص ۵۱۴، ابن طاوس، ۱۴۱۶، ص ۲۷۵ و ص ۳۴۷) قیام امام مهدی (عج) ناظر بر «کشته شدن نفس زکیه» تلقی شده است که هنگامه قتل «نفس زکیه» را مصادف با زمان «ظهور» امام مهدی (عج) بیان نموده است (مقدسی، ۱۴۲۸، ص ۱۶۰). در خبر پنجم، فاصله زمانی قتل وی تا قیام امام مهدی (عج) - تلویحی - ۱۵ روز بیان شده است (ابن قتیبه، ۱۳۹۷، ج ۲، ص ۱۳۷).	۵	قیام امام مهدی (عج)
ضعیف	در اسناد هر سه خبر آغازین، «ناقل اصلی» مشخص نیست. سند خبر چهارم، «موقوف» به «عبدالله بن بشار» بوده و او «مهمل» است. سند خبر آخر نیز «مقطوع» است.		

۱۲. ویژگی‌های نشانه‌ای

«قتل نفس زکیه» در سه ساختار با ویژگی‌های «حتمی بودن»، «دقیق بودن» و «آخرین نشانه بودن» برای ظهور و قیام امام مهدی (عج) روایت شده است. در این زمینه هشت خبر در منابع شیعه با عنوان «خمس علامات» (نشانه‌های پنجگانه) و با «مفهوم» حتمی بودن ضبط شده است که نشانه‌های پنجگانه‌ای قبل از قیام امام قائم (عج) به شمار می‌رود که شامل: «قیام سفیانی» (از معاندان امام مهدی (عج))، «قیام یمانی» (از یاران امام مهدی (عج))، «ندای آسمانی» (در حقانیت و حمایت از امام مهدی (عج) با نام ایشان و پدرشان)، «فرو رفتن سپاه سفیانی در زمین بیداء» (بیابانی بین مکه و مدینه) و «کشته شدن نفس زکیه» می‌باشد که بحث اصلی این جستار است.

روایات هم معنای دیگری نیز در منابع شیعه یافت می شود که در متن، عیناً لفظ «محتوم» (حتمی) استعمال شده که به تصریح به «قطعی و حتمی بودن» قتل نفس زکیه در آستانه قیام امام مهدی (عج) اشاره شده است که به هر دو گروه از این اخبار در ادامه و در «جدول ۱۵» پرداخته می شود:

جدول ۱۵: ویژگی های نشانه‌ای

درجه اعتبار	منبع تحلیل سند	بسامد خبر	فرقه	ویژگی های نشانه‌ای
	کلینی، ۱۴۰۷، ج ۸، ص ۳۱۰.			
ضعیف	«عمر بن حنظله»، «مجهول» است. امام صادق (ع) در مورد وی فرموده‌اند: «او بر ما دروغ نمی‌بندد» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۳، ص ۳۵۳) اما روایت مزبور از «یزید بن خلیفه» نقل شده که وثاقت وی ثابت نیست و مثبت تعدیل «عمر بن حنظله» نمی‌باشد.			
	ابن بابویه، ۱۴۰۴، ص ۱۲۸.			
ضعیف	«میمون البان»، و «محمد بن حکیم»، «مجهول» هستند.			
	نعمانی، ۱۳۹۷، ص ۲۵۲.			
ضعیف	«فزاری»، «ضعیف» و «جاعل» است (نجاشی، ۱۳۶۵، ص ۱۲۲).	۸	شیعه	حتمی بودن در «مفهوم» (روایات خمس علامات)
	نعمانی، ۱۳۹۷، ص ۲۵۷.			
ضعیف	«حسین بن مختار»، «مجهول» است.			
	نعمانی، ۱۳۹۷، ص ۲۸۹.			
ضعیف	«محمد بن حسان»، «ضعیف» است (ابن غضائری، ۱۴۲۲، ص ۹۵).			
	ابن بابویه، ۱۳۵۹، ج ۲، ص ۶۵۰، طوسی، ۱۴۲۵، ص ۴۳۶، طبری، ۱۴۱۳، ص ۴۸۷.			
ضعیف	در هر سه سند پایانی، «عمر بن حنظله»، «مجهول» است.			
	مقدسی، ۱۴۲۸، ص ۱۵۱.	۱	اهل سنت	

ضعیف	بدون قید «طریق» است و «قائل اصلی» را سهواً بدل «ابی عبدالله الصادق» (ع)، «ابی عبد الله الحسین بن علی» (ع) ثبت نموده است.			
	نعمانی، ۱۳۹۷، ص ۲۵۲.			
ضعیف	«بندینجی»، «ضعیف» است (ابن غضائری، ۱۴۲۲، ص ۸۲).			
	نعمانی، ۱۳۹۷، ص ۲۵۷.			
ضعیف	«قتدی»، نام «مشایخ» خود را ذکر نموده است.			
	نعمانی، ۱۳۹۷، ص ۲۶۴.			
ضعیف	سند، «مرسل» است.	۶	شیعه	حتمی بودن در «لفظ» (روایات محتومات)
	ابن بابویه، ۱۳۵۹، ج ۲، ص ۶۵۰، ح ۷.			
ضعیف	«عمر بن حنظله»، «مجهول» است.			
	ابن بابویه، ۱۳۵۹، ج ۲، ص ۶۵۲.			
ضعیف	«محمد بن موسی»، «مهمل» است.			
	طوسی، ۱۴۲۵، ص ۴۳۵.			
ضعیف	«ابن قتیبه نیشابوری»، «مجهول» است.			
	اصل «کشته شدن نفس زکیه» در خبری با مفهوم «مقدر شده» آمده (ابن حماد، ۱۴۲۳، ص ۲۲۸) که نشان از «حتمیت» است.			
ضعیف	«جابر»، ناقل اصلی «ضعیف» است (ذهبی، ۱۳۲۸، ج ۱، ص ۳۸۰).	۴	اهل سنت	
	«امام مهدی (عج) قیام نمی کند تا زمانی که «نفس زکیه» کشته شود» (ابن ابی شیبه، ۱۴۰۹، ج ۷، ص ۵۱۴، ابن طاوس، ۱۴۱۶، ص ۲۷۵ و ص ۳۴۷).			
ضعیف	در هر سه سند، «ناقل اصلی»، «بدون نام» است.			
	امام صادق (ع) در مورد «نشانه‌های ظهور» فرمودند: «اگر هر چیزی برای شما «شبهه‌انگیز» شد، «پیمان» پیامبر خدا (ص)، «پرچم»، «سلاح» ایشان و «نفس زکیه» از فرزندان امام حسین (ع) هرگز برای شما شبهه‌انگیز نمی شود» (عباشی، ۱۳۸۰، ج ۱، ص ۶۵).	۱	شیعه	
ضعیف	سند «مقطوع» است.			

-	-	یافت نشد.	اهل سنت	آخرین نشانه
-	-	یافت نشد.	شیعه	
	ترکیب «آخرین نشانه» برای قیام امام مهدی (عج) (مقدسی، ۱۴۲۸، ص ۱۵۳ و ص ۱۵۷، متقی هندی، ۱۴۱۲، ص ۶۵ و ص ۶۷) عین کلام معصوم (ع) نیست اما منبعث از روایاتی است که فاصله بین کشته شدن نفس زکیه تا قیام حضرت مهدی (عج) را پانزده روز تعیین می کند.	۴	اهل سنت	
ضعیف	اعتبار اسناد فاصله ۱۵ روزه «قتل» نفس زکیه تا «قیام» پیشتر بررسی شد (ر.ک: جدول: ۱۱).			

نتایج تحقیق

در بررسی های حدیثی، هر خبری که الزاماً «فاقد طریق» یا از سند «ضعیف» برخوردار باشد به معنای «عدم صدور» آن از ناحیه معصومان (ع) نیست و همچنین مخالف آن نیز قابل امکان و طرح است و خبری که سند صحیحی دارد الزاماً «وثاقت صدور» آن به جهت وجود «صحت سندی»، در مرحله اول، قابل اثبات و جزمیت نیست. اخبار وابسته به «قتل نفس زکیه» در جایگاه «نشانه ای محتوم و قطعی» برای شناخت و درک بهتر ایام مقارن با ظهور و قیام امام مهدی (عج)، در ظاهر امر، جزء اخبار «مستفیض» بوده و اکثراً دارای اشکالات سندی و مدرکی محرز و مسلم به نظر می رسد.

در میان اخبار مورد تحقیق و تحلیل در این پژوهش، از حیث سندی نمونه های «بلا اسناد» یا «ضعیف» فراوانی به دست آمد که برای درک و اعتناء به «وثاقت صدور» آنها، اهتمام صورت گرفت تا اخبار «هم خانواده» و «متناظر» با اسناد «صحیح» به همراه تعدد روایت جهت تواتر و عدم تبانی روایت بر موضوع با فرض موجود بودن، از منابع کهن و اصیل فریقین کاویده شود تا از این روش به «صحت ورود و صدور» آنها از معصومان (ع)

آگاهی و اطمینان بیشتری حاصل شود اما بیشتر نمونه‌هایی که در این قضیه مورد واکاوی و سنجش قرار گرفت، چنانچه شامل اخبار متناظر یا هم‌خانواده نیز بود، اسناد روایات آن‌ها، «صحیح» به نظر نرسید.

از سوی دیگر عمده اخبار موجود در مراجع و منابع حدیثی شیعه و اهل سنت در این فقره، به شکل «خبر واحد» و «بی‌قرینه» به همراه سندی «ضعیف» ثبت و ضبط شده بود و «اخبار معارض» نیز در این قلمرو به «پیچیدگی» و «پوشیدگی» هر چه بیشتر این «شخصیت نشانه‌ای» و ابهامات اطراف آن افزوده بود. با این همه، با در نظرگیری مجموع تمامی شرایط محقق شده، امکانی مهیا نیست تا از طریق و اسلوب «علمی» و با ابزارهای مجاز که «علوم حدیث»، جهت «فهم» و «اطمینان» بیشتر متون و نصوص اخبار پیامبر (ص) و دیگر معصومان (ع) مقرر نموده و در اختیار پژوهندگان این حوزه قرار داده است بتوان به اثبات جزمی و قطعی این نشانه مقارن با قیام امام قائم (عج) در میان «منقولات فریقین» دست یافت.

منابع

۱. قرآن کریم.
۲. ابن ابی الحدید (۱۴۰۴)، شرح نهج البلاغه، قم: مکتبه المرعشی.
۳. ابن ابی شیبه، ابوبکر (۱۴۰۹)، المصنف، الرياض: مکتبه الرشد.
۴. ابن بابویه، علی بن حسین (۱۴۰۴)، الإمامة و التبصرة، قم: مدرسه الإمام المهدي (عج).
۵. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۵۹)، کمال الدین، تهران: دارالکتب الإسلامیه.
۶. ابن حماد، نعیم (۱۴۲۳)، الفتن، بیروت: دارالکتب العلمیه.
۷. ابن طاوس، سید (۱۴۱۶)، التشریف، قم: صاحب الامر (عج).
۸. ابن عقده، احمد بن محمد (۱۴۲۴)، فضائل امیر المؤمنین (ع)، قم: دلیل ما.
۹. ابن غضائری، احمد بن حسین (۱۴۲۲)، الضعفاء، قم: دارالحدیث.

۱۰. ابن قتیبه، عبدالله (۱۳۹۷)، **مخرب الحدیث**، بغداد: مطبعة العانی.
۱۱. اصفهانی، ابوالفرج (۱۴۱۹)، **مقاتل الطالبین**، بیروت: الاعلمی.
۱۲. برسی، رجب (۱۴۲۱)، **المشارق**، بیروت: الاعلمی.
۱۳. بهار زاده، پروین (۱۳۸۳)، «جستاری از اختیار معرفه الرجال»، **تحقیقات علوم قرآن و حدیث**، شماره ۲.
۱۴. ابن صباغ، علی بن محمد (۱۴۲۲)، **الفصول المهمة**، قم: دارالحدیث.
۱۵. بغدادی، احمد بن علی (۱۴۱۷)، **تاریخ بغداد**، بیروت: دارالکتب العلمیه.
۱۶. بغدادی، ابن حبيب (۱۴۲۲)، **المغتالین**، بیروت: دارالکتب العلمیه.
۱۷. حائری، علی بن زین العابدین (۱۴۲۲)، **الزام الناصب**، بیروت: الأعلمی.
۱۸. حلّی، حسن بن سلیمان (۱۴۲۱)، **مختصر البصائر**، قم: النشر الإسلامی.
۱۹. حموی، یاقوت (۱۹۹۵)، **معجم البلدان**، بیروت: دار صادر.
۲۰. ذهبی، محمد بن احمد (۱۳۲۸)، **میزان الاعتدال**، بیروت: دارالمعرفه.
۲۱. صدر، محمد بن محمد صادق (۱۴۱۲)، **تاریخ النبیة الصغری**، بیروت: دارالتعارف.
۲۲. طبری، محمد بن جریر (۱۴۱۳)، **دلائل الامامة**، قم: بعثت.
۲۳. طوسی، محمد بن حسن (۱۴۰۴)، **اختیار معرفة الرجال**، قم: آل البيت.
۲۴. طوسی، محمد بن حسن (۱۳۷۳)، **الرجال**، قم: النشر الإسلامی.
۲۵. طوسی، محمد بن حسن (۱۴۲۵)، **النبیة**، قم: المعارف الإسلامیه.
۲۶. طوسی، محمد بن حسن (۱۴۲۰)، **الفهرست**، قم: المحقق الطباطبائی.
۲۷. عیاشی، محمد بن مسعود (۱۳۸۰)، **التفسیر**، تهران: المطبعة العلمیه.
۲۸. عینی، بدر الدین (۱۴۲۷)، **المغانی**، بیروت: دارالکتب العلمیه.
۲۹. فراهیدی، خلیل بن احمد (۱۴۰۹)، **العین**، قم: هجرت.
۳۰. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷)، **الکافی**، تهران: دارالکتب الاسلامیه.

۳۱. متقی هندی، علی بن حسام (۱۴۱۲)، *البرهان فی علامات مهدی آخر الزمان*، طنطا: دار الصحابة.
۳۲. مزى، يوسف بن عبدالرحمن (۱۴۰۰)، *التهذيب*، بيروت: مؤسسة الرسالة.
۳۳. مفيد، محمد بن محمد (۱۳۷۲)، *الإرشاد*، قم: دارالمفيد.
۳۴. مقدسى، يوسف بن يحيى (۱۴۲۸)، *عقد الدرر*، قم: مسجد جمكران.
۳۵. ميرلوحى، محمد بن محمد (۱۴۲۶)، *كفاية المهتدى*، قم: دار التفسير.
۳۶. نسائى، احمد بن على (بى تا)، *السنن*، اردن: بيت الأفكار.
۳۷. نجاشى، احمد بن على (۱۳۶۵)، *الفهرست*، قم: النشر الإسلامى.
۳۸. نعمانى، محمد بن ابراهيم (۱۳۹۷)، *الغيبه*، تهران: مكتبة الصدوق.
۳۹. نهاوندى، على اكبر (۱۳۸۶)، *العبرى الحسان*، قم: مسجد مقدس جمكران.
۴۰. نيلى، على بن عبدالكريم (۱۳۸۴)، *سرور اهل الايمان*، قم: دليل ما.

Bibliography:

1. The Holy Qur'an.
2. 'Aynī, Badr Al-Din (1427 AH), Al-Maqānī, Beirut: Dar Al-Kutub Al-'Imīya.
3. Ayyāshī, Muhammad ibn Mas'ūd (1421 AH), Al-Tafsīr, Tehran: Al-Matba'at Al-'Imīya.
4. Baharzadeh, Parvin (2004), "A glance at the book Ikhṭiyār Ma'rifat Al-Rijāl," Researches of Qur'an and Hadith sciences, 2.
5. Baqdādī, Ahmad ibn Ali (1417 AH), Tarīkh Baghdad, Beirut: Dar Al-Kutub- Al-'Ilmīya.
6. Baqdādī, ibn Habib (1422 AH), Al-Moqtālīm, Beirut: Dar Al-Kutub Al-'Imīya.
7. Bursī, Rajab (1421 AH), Al-Mashāriq, Beirut: Al-A'lamī.
8. Dhahabī, Muhammad ibn Ahmad (1328 AH), Mīzān Al-'Itidāl, Beirut: Dar Al-Ma'rifa.
9. Farāhīdī, Khalil ibn Ahmad (1409 AH), Al-'Ayn, Qom: Hijrat.
10. Hā'irī, Ali ibn Zayn Al-Abedin (1422 AH), Ilzām Al-Nāsib, Beirut: Al-A'lamī.
11. Hillī, Hassan ibn Suleiman (1421 AH), Mukhtasar Al-Basā'ir, Qom: Al-Nashr Al-Islāmī.
12. Himawī, Yāqūt (1995), Mu'jam Al-Buldān, Beirut: Dar Sādir.
13. Ibn Abi Al-Hadīd, Abdu Al-Hamid (1404 AH), Sharh Al-Nahj Al-Balāqa, Qom: Maktabat Al-Mar'ashī.
14. Ibn Abi Shaybah, Abubakr (1409 AH), Al-Mosannaf, Riyadh: Maktabat Al-Roshd.
15. Ibn Al-Sabbāq, Ali ibn Muhammad (1422 AH), Al-Fusūl Al-Muhimma, Qom: Dar-Al-Hadith.
16. Ibn Bābiwayh, Ali ibn Al-Hussein (1404 AH), Al-Imama wa Al-Tabsira, Qom: Madresata Al-Imam Al-Mahdi.
17. Ibn Bābiwayh, Muhammad ibn Ali (Sheikh Sadūq) (1400 AH), Kamāl Al-Dīn, Tehran: Dar Al-Kutub Al-Islāmīya.
18. Ibn Ghazā'irī, Ahmad ibn Al-Hussein (1422 AH), Al-Zu'afā, Qom: Dar Al-Haith.

19. Ibn Hammād, Na'im (1423 AH), Al-Fitan, Beirut: Dar Al-Kutub Al-'Ilmīya.
20. Ibn Qutaybah, Abdullah (1397 AH), Gharīb Al-Hadith, Baghdad: Matba'at Al-Ānī.
21. Ibn Tāwūs, Sayed (1416 AH), Al-Tashrīf, Qom: Sahib Al-'Amr.
22. Ibn 'Uqdah, Ahmad ibn Muhammad (1424 AH), Fadā'il Amir Al-Mu'minīn, Qom: Dalil-e Mā.
23. Isfahānī, Abu Al-Faraj (1419 AH), Maqātil Al-Tālibīn, Beirut: Al-A'lamī.
24. Kulaynī, Muhammad ibn Yaqūb (1407 AH), Al-Kāfī, Tehran: Dar Al-Kutub Al-Islāmīya.
25. Maqdesī, Youssef ibn Yahyā' (1428 AH), 'Uqad Al-Dorar, Qom: Jamkarān Mosque.
26. Mīrluwī, Muhammad ibn Muhammad (1426 AH), Kifāyat Al-Muhtadī, Qom: Dar Al-Tafsīr.
27. Mizzī, Youssef ibn Abd Al-Rahman (1400 AH), Al-Tahdhīb, Beirut: Mu'assisat Al-Risāla.
28. Mufīd, Muhammad ibn Muhammad (1413 AH), Al-Irshād, Qom: Dar-Almufīd.
29. Mutaqī Al-Hindi, Ali ibn Hisām (1412 AH), Al-Burhān fī 'Alāmāt-e-Mahdī Akhir Al-Zamān, Tanta: Dar Al-Sahaba.
30. Nahāvandī, Aliakbar (1428 AH), Al-'Abqarī Al-Hisān, Qom: Jamkarān Mosque.
31. Najāshī, Ahmad ibn Ali (1406 AH), Al-Fihrist, Qom: Al-Nashr Al-Islāmī.
32. Nasāī, Ahmad ibn Ali (nd), Al-Sunan, Jordan: Bayt Al-Afkār.
33. Nīlī, Ali ibn Abd Al-Karim (1426 AH), Surūr Ahl-Imān, Qom: Dalil-e Ma.
34. Nu'mānī, Muhammad ibn Ibrahim (1439 AH), Al-Ghayba, Tehran: Maktabat Al-Sadūq.
35. Sadr, Muhammad ibn Muhammad Sadiq (1412 AH), Ta'rīkh Al-Qaybat Al-Suqrā, Beirut: Dar Al-Ta'āruf.
36. Tabarī, Muhammad ibn Jarīr (1413 AH), Dalā'il Al-Imāma, Qom: Bi'sat.

37. Tūsī, Muhammad ibn Al- Hassan (1404 AH), Ikhtiyār Marifat Al-Rijāl, Qom: Āl Al-Bayt (AS).
38. Tūsī, Muhammad ibn Al- Hassan (1414 AH), Al-Rijāl, Qom: Al-Nashr Al-Islāmī.
39. Tūsī, Muhammad ibn Al- Hassan (1420 AH), Al-Fihrist, Qom: Al-Muhaqiq Al-Tabātabā'i.
40. Tūsī, Muhammad ibn Al- Hassan (1425 AH), Al-Ghayba, Qom: Al-Ma'ārif Al-Islāmīya.